

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 1ΗΣ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2001

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΟΝΟΜΗ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΒΙΒΛΙΟΥ

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. Νικόλαος Κονομῆς λέγει τὰ ἑξῆς:

Κύριοι συνάδελφοι,

Ἔχω τὴν τιμὴ νὰ σᾶς παρουσιάσω ἓνα πολὺ σημαντικὸ καὶ ἐνδιαφέρον βιβλίον, ποὺ κυκλοφόρησε φέτος ὡς τρίτος τόμος τῆς σειρᾶς ΠΟΝΗΜΑΤΑ τοῦ Κέντρου Ἐκδόσεως Ἔργων Ἑλλήνων Συγγραφέων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν· πρόκειται γιὰ τὴ μονογραφία ποὺ φέρει τὸν τίτλον Ἀρχιγένης Φιλίππου Ἀπαμεύς. Ὁ βίος καὶ τὰ ἔργα ἐνὸς Ἑλλήνα γιατροῦ στὴν αὐτοκρατορικὴ Ρώμη (Ἀθῆναι 2000), καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ 530 σελίδες. Συγγραφέας τοῦ βιβλίου αὐτοῦ εἶναι ὁ κ. Αἰμίλιος Δ. Μαυρουδῆς, μαθητὴς μου στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τώρα ἐπίκουρος καθηγητὴς τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας στὸ ἴδιον Πανεπιστήμιον.

Γνωρίζω ὅτι ὁ κ. Μαυρουδῆς ἐργάστηκε ἐξαντλητικὰ καὶ μὲ μεγάλη ἐπιμέλεια γιὰ περισσότερα ἀπὸ δεκαπέντε χρόνια τόσο σὲ ἐλληνικὲς βιβλιοθῆκες ὅσο καὶ σὲ βιβλιοθῆκες τοῦ ἐξωτερικοῦ, κυρίως στὴ Γερμανία. Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς πολυετοῦς καὶ συστηματικῆς μελέτης εἶναι τὸ ὀγκῶδες βιβλίον ποὺ προανέφερα. Πρὶν κάνω ὅμως λόγο γιὰ τὸ εἰδικότερον περιεχόμενον τοῦ βιβλίου πρέπει νὰ τονίσω τὴν ἐπιμέλεια καὶ τὴ φιλολογικὴ σχολαστικότητα μὲ τίς ὁποῖες ὁ κ. Μαυρουδῆς ἀσχολήθηκε μὲ τὸ ὕλινόν του, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει ὅλα, κατὰ τὸ δυνατόν, τὰ στοιχεῖα ποὺ ἀφοροῦν ἓναν μᾶλλον ἄγνωστο μέχρι σήμερον Ἑλληνα, καὶ κατὰ πᾶσα πιθανότητα Μακεδόνα, γιὰ τὸν ποὺ ἔδρασε στὴ Ρώμη τὴν ἐποχὴ τοῦ Τραϊανοῦ καὶ πρέπει ἀναντίρρητα νὰ συγκαταριθμηθεῖ μεταξὺ τῶν σημαντικότερων γιατρῶν ποὺ διέπρεψαν κατὰ τὴν ὕστερην Ἀρχαιότητα.

Ὅπως τονίζει ὁ συγγραφέας, ἀλλὰ καὶ ἐπαληθεύεται ἀπὸ τὴ σχετικὴ βιβλιο-

γραφία, ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ἀρχιγένη ἔχουν μελετηθεῖ ἐλάχιστα. Οἱ ἐργασίες ποὺ ἔχουν γραφεῖ ὡς σήμερα ἀπὸ τοὺς λίγους μελετητές του παρουσιάζουν πολλὰ κενὰ καὶ σφάλματα, ποὺ ὀφείλονται στὴν ἄγνοια εἴτε στοιχείων ποὺ ἔγιναν γνωστὰ μὲ τὴν ἐκδοση νέων κειμένων εἴτε πληροφοριῶν ποὺ λανθάνουν σὲ ἀνέκδοτα ἀκόμη καὶ σήμερα κείμενα. Οἱ πληροφορίες αὐτὲς ἀξιοποιοῦνται ἀπὸ τὸν συγγραφέα μὲ παραπομπὲς στὰ σχετικὰ χειρόγραφα. Ἐπίσης ἀρκετὰ σφάλματα ὀφείλονται σὲ παρανοήσεις ἐκ μέρους τῶν μελετητῶν πληροφοριῶν ποὺ παρέχουν οἱ πηγές. Ἀποτέλεσμα ὅλων τῶν παραπάνω εἶναι καὶ ἡ βιογραφία τοῦ Ἀρχιγένη νὰ παρουσιάζεται μὲ πολλὰς ἐλλείψεις καὶ λάθη, ἀλλὰ καὶ πολλὰς ἀπόψεις γιὰ τὰ ἔργα του νὰ εἶναι ἀνακριβεῖς καὶ μερικὲς φορὲς αὐθαίρετες, ὅπως π.χ. ὅταν τοῦ ἀποδίδονται ἔργα ποὺ δὲν ἔγραψε καὶ γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν διασώζεται καμιά ἀρχαία μαρτυρία, οὔτε καὶ ἔνδειξη. Τέλος διάφορα θέματα, ὅπως τὸ σχετικὸ μὲ τὴν τύχη τῶν ἔργων του καὶ τὴν παράδοσή τους, τίς πηγές τους κ.ἄ., εἴτε δὲν μελετήθηκαν καθόλου εἴτε θίγηκαν περιστασιακὰ, τίς περισσότερες φορὲς σὲ ἐργασίες γιὰ ἄλλους συγγραφεῖς καὶ ὄχι γιὰ τὸν Ἀρχιγένη.

Ἡ ἐξέταση ὅλων αὐτῶν τῶν προβλημάτων, ποὺ προέκυψαν εἴτε ἀπὸ σφάλματα ἐρμηνείας καὶ ἀξιολόγησης τῶν πηγῶν ἐκ μέρους τῶν ἐρευνητῶν εἴτε ἀπὸ ἄγνοια διαφορῶν στοιχείων, ὅπως ἐπίσης ὁ ἐντοπισμὸς καὶ ἡ ἐκμετάλλευση νέων μαρτυριῶν στὸ βιβλίον αὐτὸ στοχεύουν στὴν παρουσίαση μιᾶς ὁλοκληρωμένης εἰκόνας γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ἀρχιγένη.

Τὸ βιβλίον ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσερα ἐκτενῆ κεφάλαια καὶ συμπληρῶνεται ἀπὸ τρία Παραρτήματα, γερμανικὴ περίληψη καὶ πέντε Πίνακες.

Στὸ πρῶτο κεφάλαιον ἀνασυντίθεται ἡ ζωὴ καὶ ἡ δράση τοῦ Ἀρχιγένη μὲ βάση σχετικὰ ἑλληνικὰ καὶ λατινικὰ μαρτυρίες (ἀπὸ τὸν 2ο αἰ. μ.Χ. ὡς καὶ τὸν 17ο). Γιὰ τὰ θέματα ποὺ συζητοῦνται στὸ κεφάλαιον αὐτὸ τὰ γνωστὰ στοιχεῖα ἦταν μέχρι σήμερα ἐλάχιστα. Στὸ βιβλίον αὐτὸ ὅμως ἐντοπίζονται γιὰ πρώτη φορὰ καὶ ἀξιοποιοῦνται ἀρκετὲς νέες μαρτυρίες. Κατ' ἀρχὰς γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἰδιαίτερη πατρίδα τοῦ Ἀρχιγένη, τὴν Ἀπάμεια τῆς Συρίας, ἡ ὁποία κατοικήθηκε ἀπὸ τόσο πολλοὺς Μακεδόνες στρατιῶτες, ὥστε ὀνομάστηκε Πέλλα. "Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐθνικότητά του ὑποστηρίζεται ἡ ἑλληνικὴ, καὶ εἰδικότερα, ἡ κατὰ πᾶσα πιθανότητα, μακεδονικὴ καταγωγή του. Ἡ ταύτιση τοῦ πατέρα του, ποὺ ὀνομαζόταν Φίλιππος, καὶ τὸ ζήτημα ἂν ὑπῆρξε γιὰτρὸς ἀποτελοῦν τὸ θέμα τῆς ἐπόμενης ἐνότητας τοῦ κεφαλαίου, ὅπου μεταξὺ ἄλλων ἀποδεικνύεται ἀστήρικτη ἡ ἄποψη τοῦ M. Wellmann, ὁ ὁποῖος ταυτίζει τὸν πατέρα τοῦ Ἀρχιγένη μὲ ἓναν ἀπὸ τοὺς γιατροὺς μὲ τὸ ὄνομα Φίλιππος ποὺ μνημονεύονται ἀπὸ τὸν Γαληνό. Ἡ ἄποψη αὕτη ἔγινε δεκτὴ ἀβασάνιστα ἀπὸ ὅλους σχεδὸν τοὺς μελετητές, παρ' ὅλο ποὺ δὲν τεκμηριώνεται ἀπὸ τὰ γαληνικά κείμενα. Στὴ συνέχεια συζητεῖται τὸ πρόβλημα τοῦ καθορισμοῦ τῶν χρονικῶν ὁρίων τῆς ζωῆς

τοῦ Ἀρχιγένη, καὶ ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ ἀποψη τοῦ Wellmann, ὅτι ὁ Ἀρχιγένης ἔζησε ὁπωσδήποτε ἀπὸ τὸ 54-117 μ.Χ., δὲν ἔχει ἔρεισμα στὶς ἀρχαῖες μαρτυρίες. Παρ' ὅλο ποὺ ὁ Wellmann σὲ μεταγενέστερο δημοσίευμα τὴν ἀναθεωρεῖ σιωπηρὰ, γράφοντας ἀόριστα ὅτι ὁ Ἀρχιγένης ἔδρασε ἐπὶ Τραϊανοῦ καὶ Ἀδριανοῦ, ὥστόσο ὁ συγγραφέας κρίνει ἀναγκαίᾳ τὴν ἀνασκευή της, ἀφοῦ πρόκειται γιὰ ἀποψη ποὺ παρέσυρε πολλοὺς μελετητὲς ἕως καὶ σήμερα. Ἐπὶ τοῦ ἰδίου θέματος ἀνασκευάζεται ἡ πρόταση τοῦ H. Mörland, ὁ ὁποῖος αὐθαίρετα ὀρίζει ὡς ὅρια γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ Ἀρχιγένη τὰ ἔτη ἀπὸ τὸ 50 μ.Χ. ὡς τὸ 113. Τὸ συμπέρασμα ὅσον ἀφορᾷ τὸ ζήτημα αὐτὸ εἶναι ὅτι, μὲ τὰ γνωστὰ στοιχεῖα, ὁ ἀκριβὲς καθορισμὸς τῶν χρονικῶν ὁρίων τῆς ζωῆς τοῦ Ἀρχιγένη εἶναι ἀδύνατος· γι' αὐτὸ πρέπει νὰ περιοριστοῦμε στὴ διαπίστωση ὅτι ὁ Ἀρχιγένης πρέπει νὰ ἔζησε ἀπὸ τὰ μέσα περίπου τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ. ὡς καὶ τὴ δευτέρα δεκαετία τοῦ 2ου αἰ. Ἀκολούθως ἐξετάζεται ἡ σχέση του μὲ τὸν δάσκαλό του Ἀγαθῖνο τὸν Λακεδαιμόνιο, καὶ καθορίζεται ὡς περίοδος τῆς ἐπαγγελματικῆς ἀκμῆς του τὸ διάστημα μεταξὺ τοῦ 90 μ.Χ. καὶ τοῦ 120. Ἐπισημαίνεται ἀκόμη ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Ἀρχιγένη ὀφειλόταν ἐνδεχομένως σὲ ἐπιπλοκὴ τῆς λιθίασης τῶν νεφρῶν ἢ τῆς κύστης, ἀπὸ τὴν ὁποία ἔπασχε, καὶ τονίζεται τὸ γεγονὸς ὅτι, παρὰ τὶς σχέσεις του μὲ τὸ παλάτι, δὲν διετέλεσε προσωπικὸς γιατρὸς τοῦ Τραϊανοῦ. Ὑποστηρίζεται ὅτι ὡς στρατιωτικὸς γιατρὸς μᾶλλον ἦταν ἐπιφορτισμένος μὲ τὴν ὑγειονομικὴ ἐποπτεία τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων ποὺ ἔδρευαν στὴν περιοχὴ τῆς Ρώμης παρὰ ὅτι συμμετεῖχε σὲ κάποια ἐκστρατεία, ἀφοῦ δὲν ἐντοπίζεται καμιὰ μαρτυρία γιὰ ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὴ Ρώμη, καὶ ἐξετάζεται τὸ ἐνδεχόμενον νὰ ἔφερε τὸν τίτλο τοῦ ἀρχιάτρου. Συγκεντρώνονται ὅλες οἱ μαρτυρίες γιὰ τὴ σύνδεση τοῦ ὀνόματός του μὲ τὴν πνευματικὴ ἱατρικὴ σχολή, τῆς ὁποίας ὑπῆρξε ὁ ἐπιφανέστερος ἐκπρόσωπος, ἀλλὰ καὶ ὅσες μαρτυρίες ἀποδεικνύουν τὴ σχέση του μὲ τὶς ἄλλες ἱατρικὰς σχολὰς (δογματικὴ, ἐμπειρικὴ, μεθοδική)· ἀποδεικνύεται ἔτσι μὲ σαφήνεια καὶ ὁ ἐκλεκτισμὸς τοῦ Ἀρχιγένη. Οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς μαρτυρίες αὐτὲς ἐπισημαίνονται γιὰ πρώτη φορά. Γιὰ τὴν ὑποστήριξη τῆς ἀποψης ὅτι ὁ Ἀρχιγένης εἶχε δικούς του μαθητὲς («σχολή») συγκεντρώνονται ἐπίσης ὅλες οἱ σχετικὲς μαρτυρίες. Ἀποδεικνύεται ἀκόμη ὅτι καὶ οἱ μαθητὲς του εἶχαν μὲ τὴ σειρά τους δικούς τους μαθητὲς. Στὴν τελευταία ἐνότητα τοῦ κεφαλαίου προσκομίζονται οἱ μαρτυρίες ποὺ ἀφοροῦν τὴ μεγάλη φήμη τοῦ Ἀρχιγένη (στὶς ἤδη γνωστὰς προστίθενται καὶ ἀρκετὲς ἀκόμη), καὶ ἐπισημαίνεται ἡ ὑπαρξὴ μιᾶς φανταστικῆς προσωπογραφίας του σὲ ἕναν κώδικα τῆς Πανεπιστημιακῆς Βιβλιοθήκης τῆς Bologna. Ἡ προσωπογραφία αὕτη δημοσιεύεται στὴν ἀρχὴ τοῦ βιβλίου.

Στὸ δεύτερο κεφάλαιο συζητοῦνται τὰ σχετικὰ μὲ τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀρχιγένη, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε συγγραφέας πολλῶν καὶ ἀξιόλογων ἔργων. Μαρτυροῦνται μὲ

βεβαιότητα 17 τίτλοι· οἱ πέντε μαρτυρημένες ἐπιστολές ὑπολογίζονται ὡς αὐτοτελῆ ἔργα —τὸ ἐπιστολικὸ Corpus τοῦ Ἀρχιγένη συγκροτοῦνταν ἀπὸ ἔντεκα ἐπιστολικές πραγματεῖες, γιὰ τίς ἔξι ὅμως ἀπὸ αὐτὲς δὲν ἔχουμε καμιὰ συγκεκριμένη μαρτυρία. Στὴν ἀρχὴ τοῦ κεφαλαίου ἐπιχειρεῖται γιὰ πρώτη φορὰ ἡ ἐρμηνεία τῆς πληροφορίας τῆς Σούδας ὅτι ὁ Ἀρχιγένης ἔγραψε πολλὰ ἱατρικὰ τε καὶ φυσικὰ. Στὴ συνέχεια οἱ σωζόμενοι τίτλοι ἔργων τοῦ Ἀρχιγένη κατατάσσονται μὲ βάση τὸ θέμα τους καὶ σύμφωνα μὲ τὴ διαίρεση τῆς ἱατρικῆς ποῦ ἦταν ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὴν πνευματικὴ ἱατρικὴ σχολή. Καταγράφονται οἱ μαρτυρίες ποῦ ἀφοροῦν τὸ κάθε σύγγραμμα, καὶ ἐξετάζονται προβλήματα σχετικὰ μὲ τὸν τίτλο, τὸν ἀριθμὸ τῶν βιβλίων ἀπὸ τὰ ὅποια ἀποτελοῦνταν τὰ πολὺβιβλα συγγράμματα, τὸ περιεχόμενο κάποιων συγγραμμάτων καὶ γίνεται προσπάθεια ἀνασύνθεσης κυρίως τῆς δομῆς τους, ἐφ' ὅσον ὑπάρχουν σχετικὰ στοιχεῖα. Ἡ ἀναφορὰ στὸ περιεχόμενο τῶν συγγραμμάτων εἶναι τίς περισσότερες φορὲς πολὺ γενικὴ, ἐπεὶδὴ σκοπὸς τῆς ἐργασίας εἶναι ἡ διερεύνηση κυρίως τῶν φιλολογικῶν προβλημάτων ποῦ σχετίζονται μὲ αὐτά. Γιὰ ὅλα τὰ ζητήματα ἐκτὸς ἀπὸ τίς πληροφορίες τῶν πηγῶν ἐξετάζονται, κατὰ τὸ δυνατόν, ἐξαντλητικὰ καὶ οἱ σχετικὲς ἀπόψεις τῶν νεότερων μελετητῶν.

Στὸ τρίτο κεφάλαιο διερευνᾶται γιὰ πρώτη φορὰ ἡ τύχη τῶν ἔργων τοῦ Ἀρχιγένη καὶ ἡ παράδοσή τους, ἡ ὁποία εἶναι μόνον ἀποσπασματικὴ καὶ ἑμμεση. Ὑστερα ἀπὸ μιὰ σύντομη εἰσαγωγή, ἐξετάζονται οἱ μαρτυρίες γιὰ τὴν τύχη καὶ τὴν παράδοση τοῦ κάθε συγγράμματος χωριστά. Γίνεται λόγος ἐπίσης γιὰ πρώτη φορὰ γιὰ τὴν πιθανὴ ὑπαρξὴ ὑπομνημάτων στὰ ἀρχιγένεια ἔργα *Περὶ σφυγμῶν* (ἐκτὸς βέβαια ἀπὸ τὸ ἤδη γνωστὸ ὀκτάβιβλο γαληνικὸ ὑπόμνημα στὸ ἔργο αὐτὸ) καὶ *Περὶ τόπων πεποιηθῶτων*, καὶ τίθεται καὶ ἐξετάζεται τὸ πρόβλημα κατὰ πόσον οἱ ἐπιστολικὲς πραγματεῖες τοῦ Ἀρχιγένη κυκλοφοροῦσαν ἢ κάθε μία αὐτοτελῶς ἢ καὶ ὅλες μαζί σὲ ἓνα Corpus. Ὅσον ἀφορᾷ τὴ διερεύνηση τῶν παραπάνω ζητημάτων ἀξιοποιοῦνται καὶ πληροφορίες Ἀράβων καὶ Ἀρμενίων γιατρῶν. Ἀκολουθῶς καταγράφονται χειρόγραφα, στὰ ὅποια παραδίδονται ἀποσπάσματα ἀπὸ ἔργα τοῦ Ἀρχιγένη ἢ ἄλλες πληροφορίες γι' αὐτόν. Συνολικὰ καταγράφονται 23 ἑλληνικὰ καὶ 8 λατινικὰ χειρόγραφα (τὰ περισσότερα ἄγνωστα ὡς σήμερα σὲ σχέση μὲ τὸν Ἀρχιγένη) ποῦ παραδίδουν ἀνέκδοτα κείμενα, κυρίως ἱατροσόφια. Τὰ περισσότερα ἀρχιγένεια ἀποσπάσματα ποῦ ἐντοπίζονται σ' αὐτὰ προέρχονται ἀπὸ τὸν Γαληνὸ καὶ τὸν Ἀέτιο Ἀμιδηνό· ὥστόσο ὑπάρχουν καὶ μερικὰ γιὰ τὰ ὅποια τὰ ἱατροσόφια αὐτὰ ἀποτελοῦν τὴ μοναδικὴ γνωστὴ πηγή. Γιὰ νὰ δοθεῖ μιὰ πλήρης εἰκόνα τῆς παράδοσης τῶν ἀρχιγένειων ἀποσπασμάτων καταγράφονται στὴ συνέχεια: τὰ ἀποσπάσματα ἔργων τοῦ Ἀρχιγένη ποῦ ἐντοπίζονται σὲ ἐκδεδομένα ἀνώνυμα κείμενα· ἀποσπάσματα τοῦ Ἀρχιγένη, ποῦ παραδίδονται ἐμβόλιμα στὰ βιβλία τοῦ Ἀετίου καὶ ποῦ ἐκδόθηκαν εἴτε σὲ ἰδιαιτέρα δη-

μοσιεύματα είτε στο κριτικό υπόμνημα της έκδοσης του 'Αετίου από τον A. Olivieri· τὰ κεφάλαια (ἢ τμήματα κεφαλαίων) τοῦ συγγράμματος τοῦ 'Αετίου, τὰ ὅποια ἀποδίδονται στὸν 'Αρχιγένη ἀπὸ τμῆμα τῆς χειρόγραφης παράδοσης καὶ τέλος κεφάλαια τῆς 'Επιτομῆς ἱατρικῆς τοῦ Παύλου Αἰγινήτη, ἐμβόλιμα στὸ σύγγραμμα τοῦ 'Αετίου, τὰ ὅποια ὁ κώδ. Vatic. Pal. gr. 199 ἀποδίδει στὸν 'Αρχιγένη.

Στὸ τέταρτο κεφάλαιο ἐξετάζονται οἱ πηγές τοῦ ἔργου τοῦ 'Αρχιγένη καὶ γενικότερα ἡ σχέση τοῦ ἔργου του μὲ τὴν προγενέστερη ἱατρικὴ γραμματεία. 'Επίσης πρόκειται γιὰ θέμα ποῦ ἔχει ἀπασχολήσει ἐλάχιστα καὶ μόνο περιστασιακὰ τὴν ἔρευνα. Ὁ κ. Μαυρουδῆς, ἀφοῦ ἐκθέσει τὶς δυσκολίες ποῦ παρουσιάζει τὸ ἐγχείρημα αὐτὸ (ἀποσπασματικὴ παράδοση τοῦ ἔργου τοῦ 'Αρχιγένη, ἀσαφῆ ὅρια τῶν ἀποσπασμάτων ποῦ παρατίθενται ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους γιατροὺς, ἔλλειψη ὑφολογικῶν κριτηρίων, ἄγνοια τοῦ ἀκριβοῦς χρόνου δράσης τῶν περισσώτερων ἀπὸ τοὺς γιατροὺς μὲ τοὺς ὁποίους σχετίζεται τὸ ὄνομα τοῦ 'Αρχιγένη, ὁμωνυμία γιατρῶν κτλ.) καὶ ἀφοῦ ἐπισημάνει ὅτι ἡ ἔρευνα δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὁλοκληρωμένη, ἐπεὶδὴ ὑπάρχουν ἀκόμη ἀνέκδοτα ἱατρικὰ κείμενα, ἐκθέτει τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἔρευνάς του. Οἱ γιατροί, ποὺ ἀνάμεσα στὰ ἔργα τους καὶ στὸ ἔργο τοῦ 'Αρχιγένη διαπιστώθηκε κάποια σχέση, διακρίθηκαν στὶς ἐξῆς κατηγορίες: (1) σ' αὐτοὺς ποὺ ἀποτέλεσαν τὶς καθ'αυτὸ πηγές, ἐπώνυμες καὶ ὀνόματες, τοῦ 'Αρχιγένη· ἐδῶ γίνεται προσπάθεια νὰ ἐντοπιστεῖ, ὅπου ὑπάρχουν στοιχεῖα, καὶ τὸ συγκεκριμένο ἔργο τοῦ γιατροῦ ποὺ εἶχε ὑπ' ὄψιν τοῦ ὁ 'Αρχιγένης· συνολικὰ ἐντοπίζονται πενήντα ἑπτά ἐπώνυμοι γιατροὶ καὶ δεκατρεῖς ἐκφράσεις, μὲ τὶς ὁποῖες δηλώνονται ὀνόματες πηγές τοῦ 'Απαμέα γιατροῦ· (2) σ' αὐτοὺς ποὺ ἀπλῶς μνημονεύονται ὀνομαστικὰ ἀπὸ τὸν 'Αρχιγένη σὲ σχέση μὲ κάποιο φάρμακο· ἐδῶ συμπεριλαμβάνονται καὶ οἱ γιατροὶ ἐκεῖνοι, τὸ ὄνομα τῶν ὁποίων δὲν μνημονεύει ὁ 'Αρχιγένης, μνημονεύει ὅμως τὸ φάρμακο τοῦ ὁποίου ὑπῆρξαν εὐρετές, καὶ (3) σ' αὐτοὺς ποὺ τὸ ὄνομά τους συνδέεται μὲ τοῦ 'Αρχιγένη ἀπὸ ἄλλους μεταγενέστερους γιατροὺς (π.χ. ἀπὸ τὸν Γαληνό). Εἶναι αὐτονόητο ὅτι, στὶς περιπτώσεις ποὺ ὁ 'Αρχιγένης μνημονεύει ρητὰ τὴν πηγή του, τὰ προβλήματα τῆς ἀκριβοῦς χρονολόγησης τῶν γιατρῶν δὲν ἔχουν καμιά σημασία γιὰ τὰ πορίσματα τῆς παρούσας μελέτης. 'Επίσης, κάθε φορὰ στὸν οἰκεῖο τόπο, συζητοῦνται οἱ συσχετίσεις διαφόρων γιατρῶν μὲ τὸν 'Αρχιγένη, ὅπως τὶς ἐπιχείρησαν νεότεροι μελετητὲς μὲ βάση χωρία ποὺ μᾶλλον εἶναι ἄσχετα πρὸς τὴ διερεύνηση σχέσεων ἐξάρτησης ἀνάμεσα στοὺς γιατροὺς αὐτοὺς καὶ στὸν 'Αρχιγένη, καὶ προσκομίζονται πολλὰ νέα χωρία ποὺ ἀποδεικνύουν τὴν σχέση τοῦ 'Αρχιγένη μὲ προγενέστερους του (οἱ σχέσεις αὐτὲς εἴτε δὲν εἶχαν ἐπισημανθεῖ ἕως σήμερα εἴτε ἐνισχύονται μὲ αὐτὰ τὰ νέα χωρία).

Τὸ βιβλίον συμπληρώνεται μὲ τρία Παραρτήματα, τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ ὅποια ἀφορᾷ δώδεκα συγγράμματα ποὺ ἀποδίδονται στὸν 'Αρχιγένη ἀπὸ Ἀραβες γιατροὺς. Τοὺς

τίτλους τῶν «ἔργων» αὐτῶν ὁ συγγραφέας τοὺς διακρίνει σ' αὐτοὺς πού πιθανότατα εἶναι τίτλοι κεφαλαίων ἀρχιγένειων συγγραμμάτων καὶ ἀπὸ παρανόηση μνημονεύονται ὡς τίτλοι ἀνύπαρκτων ὁμώνυμων συγγραμμάτων· σ' αὐτοὺς πού πρέπει ἴσως νὰ ταυτιστοῦν μὲ τίτλους ἤδη γνωστοὺς μέσῳ τοῦ Γαληνοῦ καὶ τοῦ Ὁρειβασίου, ἐνῶ οἱ λοιποὶ μαρτυροῦνται ἀποκλειστικὰ σὲ συγγράμματα Ἀράβων. Ὁ συγγραφέας τὸ νίξει ὅτι οἱ μαρτυρίες αὐτὲς πρέπει ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ γίνουν δεκτὲς μὲ ἐπιφύλαξη, ἀφοῦ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἐπιβεβαιωθοῦν ἀπὸ ἄλλοῦ. Ἡ ἐπιφύλαξη αὕτη ἐκφράζεται γιὰ τὸ ἐνδεχόμενον νὰ ἔχει γίνει στὶς ἀραβικὲς πηγὲς κάποια σύγχυση ὅσον ἀφορᾷ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀρχιγένη.

Τὸ δεύτερο Παράρτημα ἀφορᾷ ἔντεκα συγγράμματα πού ἔχουν ἀποδοθεῖ ἐσφαλμένα στὸν Ἀρχιγένη ἀπὸ νεότερους μελετητές. Ὁ συγγραφέας ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἐσφαλμένη αὕτη ἀπόδοση ὀφείλεται εἴτε σὲ παρανόηση ἀρχαίων μαρτυριῶν εἴτε στὴ διατύπωση ὑποθέσεων, τὶς ὁποῖες ἀντιμάχονται τὰ στοιχεῖα πού γνωρίζουμε.

Στὸ τρίτο Παράρτημα γίνεται λόγος γιὰ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς πού ἐσφαλμένα θεωροῦνται πηγὲς τοῦ Ἀρχιγένη. Στὴν πραγματικότητα πρόκειται γιὰ ἀνασκευή τῆς ἀπόψης τοῦ E. Rohde, πού εἶχε ἀποδώσει στὸν Ἀρχιγένη τὸ ἀνώνυμο (Αἴλιος Προμῶτος;) *Περὶ ἰοβόλων θηρίων καὶ δηλητηρίων φαρμάκων*. Ὑποστηρίζεται ὅτι τὸ σύγγραμμα αὐτὸ δὲν ἔχει γραφεῖ ἀπὸ τὸν Ἀρχιγένη ἀλλὰ ἀπὸ κάποιον (λίγο;) μεταγενέστερο γιατρὸ (τὸν Αἴλιο Προμῶτο;), ἐνῶ ἐνδεχομένως ἔχει ὑποστεῖ καὶ ἀκόμη μεταγενέστερες ἐπεμβάσεις.

Τὸ βιβλίον συμπληρώνεται μὲ τὴ γερμανικὴ περίληψη καὶ πέντε πολὺ χρήσιμους Πίνακες (χειρογράφων, χωρίων πού μνημονεύονται, ὅρων σχετιζόμενων μὲ τὴν ἀρχαία ἱατρικὴ, ὀνομάτων ἀρχαίων συγγραφέων καὶ γιατρῶν καὶ ὀνομάτων νεότερων).

Ἀπὸ τὰ ὅσα ἀνέφερα μέχρι τώρα γίνεται σαφὲς ὁ τεράστιος μῶχος πού καταβλήθηκε γιὰ τὴ συγκέντρωση, τὴ μελέτη καὶ τὴν ἀξιολόγηση τόσο τῶν μαρτυριῶν τῶν πηγῶν ὅσο καὶ τῆς βιβλιογραφίας. Αὐτὸ ἐξ ἄλλου προκύπτει πέραν πάσης ἀμφιβολίας καὶ ἀπὸ τὸν κατάλογο τῶν ἀρχαίων συγγραφέων πού προτάσσεται τοῦ βιβλίου ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν μελετῶν πού χρησιμοποιήθηκαν. Ὁ συγγραφέας πέτυχε νὰ παρουσιάσει μὲ τρόπο συστηματικὸ ὅλο αὐτὸ τὸ ὕλικὸ καὶ νὰ δώσει μὲ ἀρτιότητα μιὰ σαφῆ εἰκόνα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου ἑνὸς μεγάλου Ἑλλήνα γιατροῦ, τοῦ Ἀρχιγένη ἀπὸ τὴν Ἀπάμεια. Πιστεύω ὅτι γιὰ ἐλάχιστους ἀρχαίους γιατροὺς, ἐκτὸς φυσικὰ ἀπὸ τὸν Ἱπποκράτη καὶ τὸν Γαληνόν, ἔχει γραφεῖ μέχρι σήμερα μιὰ τόσο ἐξαντλητικὴ καὶ ἐμπεριστατωμένη μελέτη. Γι' αὐτὸ ἡ μονογραφία τοῦ κ. Μαυρουδῆ ἀποτελεῖ μιὰ ἰδιαίτερης ἀξίας καὶ σημασίας συμβολὴ στὴν ἔρευνα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ἱατρικῆς γραμματείας καὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἱατρικῆς. Ἀς ἐλπίσουμε ὅτι ὁ συγγραφέας θὰ μᾶς δώσει σύντομα καὶ τὴν ἐκδοσὴ τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ ἔργου τοῦ Ἀρχιγένη.